

Simbolistica costumului elisabetan

Daniela TUFEANU FRIES

UNATC „I.L. Caragiale” București, România
fries.daniela@yahoo.com

Abstract: The Elizabethan era (1558-1603), under the reign of Queen Elizabeth I, experienced an explosion in both culture through literature and the arts through music, architecture and painting. At the same time, the techniques for making jewelleries and fabrics and their dyeing were developed, an important place being occupied by embroidery and lace. This can be noticed throughout that period in the painted portraits of Elizabeth and her courtiers, but also in the few costume elements that have been preserved to this day, such as Margaret Layton's jacket, currently in the Victoria and Albert Museum in London, and the dress in the „Rainbow Portrait” at Hampton Court Palace. All the dresses in the Queen's portraits have motifs either embedded in the fabric, such as pomegranate, or embroidered, such as oak leaf, moon, stars, sun, snake, eyes and ears. Also, pearl

applications that give the costume an unmatched atmosphere but also a symbolism that has not yet been fully deciphered. In addition, the portraits contain objects such as prayer book, crown insignia with sceptre and sphere, Earth globe, sieve and rose, as well as animals such as ermine and birds on the pendants depicting the Phoenix bird and the pelican.

From all the symbols above, it follows that Elizabeth I was a wise queen (serpent), of unparalleled power and wealth (Earth globe), pure (ermine and the multitude of pearls), virgin (sieve), rose (the legal successor to the throne) and who sacrificed herself for her people (pelican pendant).

Keywords: costume, symbolism, clothing, rose, lily, jewelry, pelican, snake, sieve, gloves, portrait.

Costumul a fost mult timp un mod semnificativ în care o persoană își arăta autoritatea și statutul. O ținută îndrăzneță poate avea un efect izbitor asupra privitorului. Ca atare, personalități politice precum Henric al XVIII-lea¹, Elisabeta I² sau Caterina de Medici³ au

reușit, printre alții, să exercite prin vestimentație o formă de control asupra carierei lor.

În trecut, prin intermediul pictorilor, monarhii au avut puterea de a-și răspândi imaginea pentru ca toată lumea să o poată vedea. Indiferent dacă lucrările se potriveau înfățișării lor sau nu, aceștia își comandau portrete în care își etalau cele mai extravagante și costisitoare ținute ca dovadă incontestabilă a

1 n. 28 iunie 1491 - d. 28 ianuarie 1547, Regele Angliei, 1509-1547

2 n. 7 septembrie 1533 - d. 24 martie 1603

3 n. 13 aprilie 1519, Florența - 5 ianuarie 1589, Franța

averilor uriașe pe care le dețineau. Extinderea imaginii monarhilor pentru un public mult mai larg a fost posibilă prin gravură sau prin intermediul miniaturilor și al monedelor.

Cu cinci secole în urmă, la 17 noiembrie 1558, Elisabeta Tudor, în vârstă de numai 25 de ani, devenea Regina Angliei. În pofida numeroaselor critici, și-a păstrat tronul, reușind să-și creeze o imagine de neegalat în istoria țării sale. Elisabeta a domnit și a dominat.

De-a lungul anilor, Regina Elisabeta I a devenit o icoană a regalității britanice, un lider feminin puternic, care s-a impus într-o perioadă dominată de bărbați. A fost elogiată de către istoricii vremii, domnia ei fiind considerată o „epocă de aur” a progresului, în completarea căreia se adaugă momentul shakespearian și înfrângerea Armadei. Istoricii și poeții au elogiato, regizându-i discursurile și aparițiile în public. Pe lângă politica sa, un rol foarte important în conturarea personalității Elisabetei l-a jucat și opulența vestimentației, aceasta impunând-o în calitate de suveran. Fiind cea mai puternică femeie a națiunii, gustul său în modă a stabilit aspectul anilor 1500.

Regina a avut grijă să se înconjoare de consilieri de încredere, printre care John Dee⁴, unul dintre cei mai învățați bărbați ai timpului său, el devenind un sfătuitor apropiat al Elisabetei, bucurându-se astfel și de favorurile regale. Dee a popularizat expresia „Imperiul Britanic”, încurajând-o pe Elisabeta să fie conducătoarea unui imperiu, care avea să se întindă pe o pătrime din suprafața pământului.

Simbolistica tablourilor în Perioada Elisabetană este la fel de importantă ca și pictura în sine. Elementele simbolice au fost expuse cu mândrie în lucrările vremii, așa cum se poate observa în cazul *Portretului Armada*, lucrare atribuită pictorului George Gower⁵. Prin acest tablou este celebrat cel mai cunoscut conflict petrecut în vara anului 1588, care a dus la eșecul armatei navale spaniole. Portretul a

fost conceput ca un spectacol al puterii și al măreției feminine, gândit cu atenție pentru a inspira uimire și respect. La fel ca multe alte portrete ale secolului al XVI-lea, acesta este plin de semnificație și metaforă. Unul dintre simbolurile des întâlnite în lucrările epocii, prezent și în această lucrare, este globul pământesc, care trimite la eforturile pe care Anglia le-a depus pentru a stăpâni lumea. Mâna Elisabetei se sprijină pe glob, arătând spre Virginia, care-i poartă numele, gest care reflectă ambiția ei colonială.

Globul pământesc, obiect rar și foarte apreciat la acea vreme, este întâlnit și în *Portretul cu sîta* sau în *Portretul Siena*, tablou descoperit în anul 1895 în podul clădirii Palazzo Reale din Siena (de aici și denumirea), care se numără printre puținele lucrări ale lui Quentin Metsys cel Tânăr⁶. De data aceasta, globul pământesc este obiect de recuzită, plasat în partea dreaptă a tabloului, în spatele Elisabetei, dar lăsat destul încât să se vadă navele dinspre vest, aluzie la cucerirea de către Anglia a Lumii Noi și inscripția „Văd toate și lipsesc multe.”⁷

Imaginea unui glob apare frecvent și în tablourile care îl înfățișează pe un apropiat al reginei. Astfel, în *Portretul lui Sir Francis Drake*⁸, bărbatul ține mâna stângă pe un astfel de obiect.

Un alt element-simbol folosit ca decor în pictura vremii este sfera, care sugera cunoașterea și înțelepciunea. În Perioada Renașterii, oamenii de știință au fost adesea reprezentați în portretele lor ținând în mână o sferă. De asemenea, în *Portretul de încoronare*⁹, pe lângă sceptru și coroană, putem observa o sferă în mâna stângă a Elisabetei.

„Sfera Armilară”¹⁰ un glob ceresc schematic folosit pentru a studia mișcările planetelor; a simbolizat înțelepciunea, puterea și relațiile dintre Elisabeta și curtenii ei. O astfel de sferă

4 13 iulie 1527 - d. decembrie 1608, matematician, astrolog, filozof ocult, consilier al Elisabetei I, condamnat pentru magie neagră și vrăjitorie

5 n. 1540 - d. 1596, pictor englez

6 n. 26 aprilie 1466 - d. 1530, pictor flamand

7 italiană - *Tutto video et molto manca*.

8 1580, autor necunoscut, lucrarea se află la Galeria Națională de Portrete, Londra

9 cca. 1600, autor necunoscut

10 sau un dispozitiv de navigație

Elisabeta I, Portretul Darnley

<http://www.rador.ro/2020/03/08/regine-vizionare-ale-europei-glorificate-de-artisti-ai-veacului-lor/>

poartă regina în *Portretul Ditchley*, lucrare realizată de Marcus Gheeraerts cel Tânăr¹¹. Sfera se regăsește sub formă de bijuterie, un cercel în urechea stângă, cu un cadru sferic format din inele centrate pe Soare. De altfel, Soarele este un motiv des întâlnit, în special în decorarea rochiilor, așa cum se întâmplă în *Portretul Armada*, unde fusta de pe dedesubt (juponul) și mânecile bufante sunt brodate cu acest simbol. De asemenea, pliseurile și gulerul care-i înconjoară capul reginei arată ca razele soarelui.

În *Portretul Ditchley*, întreaga ținută este somptuoasă și extremă, fiecare element fiind conceput pentru transformarea siluetei și pentru a ocupa cât mai mult din spațiu. Această supradimensionare era echivalentă puterii politice și sociale. Rochia este albă, cu aplicații de benzi din mătase transparentă, în

diagonală (care formează romburi), având la fiecare intersecție câte o bijuterie individuală rotundă, din perle și pietre prețioase, toate montate în aur, reprezentând soarele. În acest portret, regina poartă un număr incredibil de bijuterii, cea mai mare parte dintre ele constituind-o perlele. În jurul gâtului se află un colier de perle și pietre prețioase de care este prins un pandantiv. Pe marginea tivului fusteii, sunt cusute perle una lângă cealaltă, ca și pe marginea șalurilor grele, prinse din umăr și atârând până la pământ. Această ținută avea prețul unui mic oraș, având în vedere că perlele erau foarte greu de obținut. Perlele au fost folosite și pentru a o asemăna pe regină cu zeița greacă a lunii, Artemis¹², zeiță virgină și, prin urmare, pură. Sir Walter Raleigh¹³ a contribuit la promovarea cultului Elisabetei ca zeiță a lunii, printr-o lungă poezie scrisă la sfârșitul anilor 1580, cu titlul „The Ocean's Love to Cynthia”¹⁴ în care regina era comparată cu astrul nocturn.

Marcus Gheeraerts cel Tânăr a fost unul dintre cei mai la modă portretiști ai anilor 1590, important și datorită tehnicii sale, dar și datorită faptului că a fost mult mai preocupat de hainele pe care le-a purtat regina decât de portretul ei. În atelierul său, au fost pictate un număr mare de tablouri, variante în care trăsăturile feței Elisabetei sunt înmuiate, făcând-o astfel să pară mai tânără decât era de fapt, așa cum se întâmplă și în *Portretul Ditchley*. În lucrare se poate vedea cerul furtunos, iar printre nori se întrezărește soarele, în partea din stânga a tabloului, ceea ce sugerează iertarea ca temă simbolică a portretului. Această interpretare tematică este întărită și de cele trei inscripții în limba latină: „Ea dă și nu așteaptă” (în partea stângă), „Ea poate și nu se răzbună” și „Dând înapoi, ea crește”. În tot tabloul, soarele este motivul central.

Pe măsură ce domnia sa a progresat, Elisabeta și-a format scutul de „fecioară”, lucru

12 numită și Cynthia

13 n. 1552 - d. 29 octombrie 1618, marinar, politician, spion, poet și scriitor englez

14 *Dragostea oceanului pentru Cynthia*

11 n. 1561/62 – d. 19 ianuarie 1636, pictor flamand

pe care urma să-l sublinieze de câte ori avea prilejul. Această virginitate a avut, în mare măsură, și o dimensiune politică, nu se referea doar la puritatea fizică, ci mai ales la cea morală. Prin modul de guvernare, actele sale sunt cu adevărat pure. Tema virginității este întâlnită în literatură, dar și în tablourile vremii. Regina a fost comparată cu Astraea¹⁵, considerată în Grecia Antică regina virgină a dreptății, inocenței, dar și a poeziei. De asemenea, a fost asemănată cu Venus, una dintre cele mai răspândite zeițe greco-romane ca întruchipare a dragostei, frumuseții, dar și a dorinței, fertilității și prosperității.

În tablourile *Portretul Siena*¹⁶ și *Portretul cu sita*¹⁷, simbolul virginității și al purității îl constituie chiar sita. Acest motiv este inspirat dintr-o legendă a Romei Antice, în care Turcia și-a dovedit puritatea purtând apă într-o sită, fără să piardă nicio picătură. Această comparație a fost folosită atât pentru a glorifica virginitatea Elisabetei, cât și pentru a asocia Anglia cu Imperiul Roman.

Portretul cu hermina, pictat de William Segar¹⁸ este o altă lucrare în care regina întruchipează virtutea și puritatea, prin trimiterea la culoarea albă a blănii. Acest element al vestimentației funcționa și ca simbol al statutului, deoarece purtarea sa constituia un privilegiu al regalității și al înaltei nobilimi. În Evul Mediu, hermina a fost, de asemenea, un animal de companie de lux.

O altă aluzie la imaginea Elisabetei I de „regină fecioară” este negrul care, în combinație cu albul, simbolizează promisiunea acesteia de a rămâne pentru totdeauna necăsătorită. Această gamă a fost adoptată în cele din urmă de majoritatea nobililor, albul și negrul fiind

Portretul Marcus Gheeraerts the younger, flemish artist

<https://ro.pinterest.com/pin/513551163731301557/>

cel mai greu de obținut, ceea ce transforma un astfel de material într-unul foarte scump. Această schemă de culori, care sugera virginitatea eternă, a devenit parte a cultului elisabetan.

Trandafirul, un alt motiv recurent în picturile epocii, a fost simbolul Dinastiei Tudor. Henric al VIII-lea a declarat-o pe Elisabeta fiică nelegitimă și, teoretic, aceasta nu avea dreptul la tron. Se pare că rana reginei nu s-a vindecat niciodată, prin urmare, a ținut să sublinieze succesiunea ei la tronul Angliei prin trandafirul care se regăsește în multe dintre tablourile care o înfățișează.

În majoritatea portretelor Elisabetei, pe lângă decorațiunile complicate ale ținutelor și ale bijuteriilor, care îi creează acesteia o imagine a măreției și a feminității, trandafirul este un leitmotiv care apare adesea ținut în

15 fată stea sau noapte înstelată

16 autor Quentin Metsys cel Tânăr; n. 26 aprilie 1466 - d. 1530, pictor flamand

17 autor George Gower

18 n. 1554-d. 1633, pictor și ofițer de arme la Curtea Reginei Elisabeta I

Desen în cărbune după „Portretul Hardwick”,
realizare proprie

mână, ca în *Portretul Phoenix*, în care mâna dreaptă apropie un trandafir roșu de inimă. În *Portretul cu pelicanul*, Elisabeta poartă un trandafir roz atașat pe pieptul rochiei, iar în *Portretul Reginei Elisabeta I*¹⁹, un trandafir alb este prins pe umăr. Aceste trei lucrări au fost realizate de Nicholas Hillard²⁰. În *Portretul Darnley*, remarcăm doi trandafiri roz, prinși de gulerul în formă de evantai, care se ridică pe laturile decolteului și continuă spre spatele capului. Acest fel de a purta gulerul era specific femeilor necăsătorite. Alteori, trandafirul avea conotații religioase, simbolizând-o pe Fecioara Maria, folosit așadar în pictură pentru a face aluzie la castitatea reginei, dar și la imaginea suveranei ca succesoare a Fecioarei.

Încărcate de simbol au fost și bijuteriile reginei, una dintre cele mai bogate în semnificații fiind pandantivul din *Portretul cu*

pelicanul, care reprezintă un pelican, motivul preferat al Elisabetei. Legenda spune că, în lipsă de hrană, pelicanul-mamă și-a hrănit puilul cu sângele său, smulgându-și penele, pentru a-i salva viața, sacrificându-se astfel pe sine. În Evul Mediu, pelicanul l-a reprezentat și pe Iisus, care s-a sacrificat pe cruce pentru binele omenirii.

Aceeași putere de sugestie a unei bijuterii o întâlnim și în *Portretul Phoenix*, pandantivul reprezentând pasărea mitologică care nu moare niciodată, renăscând din foc, ceea ce o transformă într-un simbol al învierii, al rezistenței și al vieții veșnice. Phoenixul a fost așadar folosit pentru a sugera unicitatea și longevitatea Elisabetei.

Un alt element întâlnit des în tablourile elisabetane au fost mănușile, un simbol al eleganței. În aproape toate tablourile în care au fost reprezentate chipuri feminine și masculine, cei portretizați poartă mănuși ținute de cele mai multe ori în mână. Bărbații le aveau uneori prinse la pălărie sau la centură. Regina deținea sute de perechi de mănuși, fie simple, din piele, fie laborios decorate. Acestea erau primite cadou și administrate ca daruri diplomatice și politice.

În *Portretul Hardwick*²¹, Elisabeta ține în mâna dreaptă o pereche de mănuși simple din piele. Expresia feței este rigidă, aproape impersonală, în comparație cu vestimentația opulentă, încărcată de simbolistică. Ținuta a fost realizată de Bess of Hardwick²², care stăpânea foarte bine tehnica broderiei. Rochia este formată din două piese, cea de deasupra confecționată din catifea neagră, brodată cu auriu, având aplicații cu rubine și perle, și rochia de dedesubt, bizară, din satin de mătase albă, care atrage privirea prin multitudinea de motive brodate amestecate, toate fiind elemente preluate din natură. Fusta de dedesubt arată ca o draperie de teatru pictată. Decorațiunile rafinate ale motivelor, precum crinii colorați în roșu, galben și roz, simbolizează statutul

19 miniatură, 1572, Galeria Națională de Portrete, Londra
20 n. 1547 - d. 7 ianuarie 1619, pictor miniaturist, englez

21 executat în atelierul lui Hillard

22 n. 27 iulie 1527 - d. 13 februarie 1608, Contesă de Hardwicke

de fecioară, iar irisul reprezintă emblema regalității. Lebăda regală este simbolul poetului, al preotului sfânt îmbrăcat în alb, iar gâsca sălbatică trimite la noblețe, eleganță și la Fecioara cerească. Păsările sugerează totodată legătura dintre cer și pământ. Fluturii sunt corelați cu renașterea și transformarea: asemenea larvei care trece prin diverse stadii, oamenii trec prin experiențe semnificative de-a lungul vieții. Păsările sunt totodată un simbol al relației dintre cer și pământ. Balena sugerează dreptatea divină, fiind asociată cu renașterea și învierea, iar perechea de delfini poate fi pusă în legătură cu ființele superioare, având în vedere că, în Grecia Antică, delfinii erau considerați mesagerii zeilor. Dar, mai presus de toate, atenția privitorului este atrasă de monștrii marini, o

pereche de șerpi care poate avea o sumedenie de semnificații, printre care transformarea, renașterea, reîntinerirea, echilibrul, eternitatea, înțelepciunea, intuiția, cunoașterea, dar și ocultul, răul și înșelăciunea. În acest context, șerpii ar putea însemna pericolul ascuns și egourile masculine care se aflau în spatele reginei. Cel mai impresionant motiv rămâne însă cel al balaurului cu aripi, cu coadă ondulată și dinți lungi, ascuțiți, strivit sub mâna stângă a Elisabetei și care poate fi așadar interpretat ca simbol al dușmanilor veniți dinspre mare.

Închei acest articol subliniind faptul că aspectele asupra cărora mi-am îndreptat atenția constituie doar o parte a simbolisticii specifice costumului de epocă, un domeniu fascinant, deschis în continuare cercetării.

Referințe bibliografice:

1. AJMAR-WOLLHEIM, Marta, DENNIS, Flora (2006) *At Home in Renaissance Italy*, V & A Publication London
2. ASHEIFORD, Jane (1994) *The Visual History of Costume: The Sixteenth Century*, Botsford Ltd. London
3. BROWN, Susan (2012) *Fashion: the definitive history of costume and style*, New York, DK Publishing
4. RASCHE, Adelheid, HENNESSY, Kathrin (2013) *3000 Jahre Kostüme, Trends, Stile, Designer*, Darling Kindersitz, München

Referințe online:

1. LYNN, Eleri (Collections Curator), *The Lost Dress of Elizabeth I*, hrp.org.uk (accesat 23 februarie 2020)
2. <http://www.rador.ro/2020/03/08/regine-vizionare-ale-europei-glorificate-de-artisti-ai-veacului-lor/>
3. <https://ro.pinterest.com/pin/513551163731301557/>

Daniela Tufeanu Fries este coordonator artistic la UNATC „I. L. Caragiale”, secția de scenografie, din anul 2013. A coordonat expoziții de costum realizate de studenții UNATC la Teatrul „George Ciprian” din Buzău (2018), Teatrul Metropolis (2017), Casa studenților (2016), Festivalul Internațional Shakespeare Craiova, Ediția a IX-a (2014). Din anul 1998, a colaborat cu Karin Alberti (designer de costum), la teatrul „Freilichtspiele Tecklenburg”, Germania, la spectacolele: „Jim Knopf und Lukas der Lokomotivführer” (r: Roland Busch – 1998), „Rocky Horror Picture Show” (r: Ulrich Wiggers – 1998), „Ein Käfig voller Narren” (r: Martin G. Berger – 1999), „Cartea junglei” (r: Jan Altenbockum și Janina Niehus – 1999), „Kleiner Kaiser Ferdinand” (costume și decor, Musiktheater Lupe, Osnabrück, director Peter Henze – 1998). Recent, a realizat costumele pentru „Dance Lab-choreographic structures”, „Dance Re-Generation”, „Tango Tentation” (Andreea

Tănăsescu – 2016), „Una noche de Amor” (Andreea Tănăsescu – 2015) și decorul pentru „Aventurile fantastice ale lui Peer Gynt” (Cristian Lupeș – 2014). În prezent este doctorand UNATC, titlul cercetării sale fiind „Perspectiva contemporană asupra costumului elisabetan – elemente de tehnologie și design”, sub coordonarea prof. univ. dr. Ștefania Cenean.

Daniela Tufeanu Fries is an artistic coordinator at UNATC „I.L. Caragiale”, scenography section, since 2013. She coordinated costume exhibits by UNATC students at the „George Ciprian” Theatre Buzău (2018), Metropolis Theatre (2017), House of Students (2016), Shakespeare International Festival Craiova, 9th edition (2014). Since 1998, she has collaborated with Karin Alberti (costume designer), at the „Freilichtspiele Tecklenburg” Theatre, Germany, for the performances: „Jim Knopf und Lukas der Lokomotivführer” (director Roland Busch – 1998), „Rocky Horror Picture Show” (director Ulrich Wiggers – 1998), „Ein Käfig voller Narren” (director Martin G. Berger – 1999), „Jungle Book” (directors Jan Altenbockum and Janina Niehus – 1999), „Kleiner Kaiser Ferdinand” (stage and costumes design, Musiktheater Lupe, Osnabrück, director Peter Henze – 1998). Recently, she was a costume designer for „Dance Lab-choreographic structures”, „Dance Re-Generation”, „Tango Tentation” (Andreea Tănăsescu – 2016), „Una noche de Amor” (Andreea Tănăsescu – 2015) and designed the set for „The Fantastic Adventures of Peer Gynt” (Cristian Lupeș – 2014). Currently she is a doctoral student at UNATC, with a research entitled „Contemporary Perspective on the Elizabethan Costume – Elements of Technology and Design” under the coordination of Professor Ștefania Cenean, PhD.